

3. ปฏิบัติการ

4. อุปการ

5. สิทธิการ

หลักการ หมายถึง ระบบและหลักสูตรการศึกษาอันระบบและหลักสูตรการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์เป็นระบบและหลักสูตรเฉพาะเพื่อการพระศาสนา หาใช่เพื่อการอื่นไม่มีความดั่งามในตัวอย่างสมบูรณ์แบบ อาจกล่าวได้ว่า “ไม่เหมือนใครและไม่มีใครเหมือน “ นับว่าเป็นหลักการอันดั่งามสำหรับการคณะสงฆ์และการพระศาสนาโดยแท้

วิธีการ หมายถึง วิธีการดำเนินกิจการต่าง ๆ ในการศาสนศึกษา เช่น การเรียนการสอน การวัดผล การรับรองฐานและการจัดการอื่น ๆ เพื่อให้การศาสนศึกษามีความเจริญก้าวหน้า และมีประสิทธิภาพ ยังเป็นไปตามจารีตประเพณี อันดั่งามแต่อดีต หากได้ไม่การปรับปรุง โดยกำหนดเป็นระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการนี้ ตามที่กำหนดไว้ในระเบียบปกครองคณะสงฆ์ อาจจะเหมาะสมกับกาลสมัยและเป็นไปเพื่อความเจริญในทุกด้าน โดยแท้

ปฏิบัติการ หมายถึง ผู้ปฏิบัติตามวิธีการ ได้แก่ เจ้าสำนักและครูอาจารย์ซึ่งเป็นผู้แบกรับภาระการศาสนศึกษา ควรเป็นผู้มีความหนักแน่นในพระศัทธรรม เอาภาระการศาสนศึกษาเพื่อมุ่งรักษาพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง พยายามเห็นประโยชน์ของคณะสงฆ์และของพระศาสนาเป็นสำคัญ โดยมุ่งเอางานส่วนนี้เป็นเครื่องแสดงความกตัญญูต่อพระบรมศาสดาและคณะสงฆ์ ถ้าได้อย่างนี้ จัดได้อย่างนี้ จัดให้ว่าเป็นผู้ปฏิบัติขั้นดี

อุปการ หมายถึง การอุปถัมภ์บำรุงการศาสนศึกษา ข้อนี้ถือเป็นหลักสำคัญ การศาสนศึกษานี้ องค์พระมหากษัตริย์ทรงรับไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ ทรงถวายความอุปถัมภ์บำรุงด้วย งบประมาณอุดหนุน (ผ่านเจ้าหน้าทีของรัฐ) ทรงอุปถัมภ์ด้วยการทรงตั้งเปรียญ ทรงอุปถัมภ์ด้วยการรับสามเณรผู้สอบได้ชั้นประโยค ป.ธ. 9 ไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ ในการอุปสมบท ทรงอุปถัมภ์เป็นนิตยภัตแก่ผู้สอบเปรียญ 9 ประโยคได้ จึงนับได้ว่าเป็นพระมหากรุณาอย่างสูงสุดต่อการพระศาสนศึกษา แต่การที่ทรงอุปถัมภ์ด้วยงบประมาณอุดหนุนผ่านทางเจ้าหน้าทีของรัฐเป็นอุดหนุนที่น้อยกว่าการศึกษาประเภทอื่น ไม่เพียงพอแก่การจัดการของแต่ละสำนัก แม้จะได้รับการอุปถัมภ์จากประชาชนทั่วไปอีก ก็เป็นส่วนน้อย โดยทั่วไปแล้วไม่เพียงพอแก่การจัดการจึงเป็นเหตุให้การจัดการศาสนศึกษาเป็นไปด้วยความลำบากในบางสำนัก

สิทธิการ หมายถึง การติดตามผลงานและการควบคุม และส่งเสริมการศาสนศึกษาโดยตรง ได้แก่เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้น ดังที่จะกล่าวในการควบคุมและส่งเสริม

ด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ ในการจัดการศาสนศึกษาดังกล่าวจะดีหรือไม่ประการใดก็ตามแต่ด้วยน้ำใจของเจ้าสำนักเรียนและหรือเจ้าสำนักศาสนศึกษา และครูอาจารย์ผู้บริหารการศาสนา

ศึกษาได้ช่วยแบ่งภาระการศาสนศึกษาอย่างเต็มกำลัง อันเป็นการแสดงความกตัญญูต่อพระศาสนา และคณะสงฆ์มาตลอด โดยเฉพาะการจัดการศึกษาแผนกบาลี เป็นแผนกที่จัดยากเพราะขาดแคลน ทั้งครูและนักเรียนและอื่น ๆ แต่ผู้กตัญญูต่อพระศาสนาและคณะสงฆ์ช่วยแบ่งภาระอันแสนหนักมา โดยตลอด ได้เป็นเหตุให้คณะสงฆ์และพระศาสนาได้มีผู้เจริญด้วยวิชาความรู้ และชั้นการศาสนศึกษาอย่างน่าภาคภูมิใจ

ขอให้ผู้รับผิดชอบต่อการพระพุทธศาสนา ได้ผนึกกำลังจัดการศาสนศึกษาด้วยแรงศรัทธาและความจริงใจให้มีแผนกบาลีมากขึ้นตามลำดับ หากจัดแผนกบาลีไม่ไหวเพราะปริมาณเป็นเหตุ ขอได้จัดแผนกธรรม เพื่อผลิตนักเรียนส่งต่อให้สำนักที่มีแผนกบาลี หากแม้การจะจัดแผนกธรรมไม่ไหวเพราะปริมาณเป็นเหตุ ขอได้ช่วยกันจัดอบรมพระธรรมวินัยแก่พระภิกษุสามเณรโดยอนุโลมตามหลักสูตรนักรธรรมชั้นตรี ตามคำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องให้ภิกษุสามเณรเรียนพระธรรมวินัย พ.ศ. 2528 ให้จงได้ เพื่อแสดงความกตัญญูต่อพระศาสนาและคณะสงฆ์อย่างแท้จริง

ผู้ควบคุมและส่งเสริม อำนาจหน้าที่มหาเถรสมาคมข้อหนึ่งว่า “ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์” (ม. 15 ตรี) จึงถือได้ว่า มหาเถรสมาคมเป็นผู้บัญชาการควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ แต่ในทางปฏิบัติเป็นผู้กำหนดแนวการปฏิบัติในการควบคุมและส่งเสริมและมีคณะกรรมการฝ่ายศาสนศึกษาของมหาเถรสมาคม แม่กองบาลีสนามหลวงและแม่กองธรรมสนามหลวงเป็นผู้รับภาระในส่วนกลาง

อำนาจเจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้น มีข้อหนึ่งว่า “ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษา ให้ดำเนินไปด้วยดี” (กฎ 15 ข้อ 7,10,15,20 และ 25) เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้นย่อมเป็นผู้ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษาโดยแท้ แต่เจ้าคณะจังหวัด (เว้นเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร) ควรได้รับภาระนี้อย่างใกล้ชิดกว่าเจ้าคณะชั้นอื่น เพราะเป็นเจ้าสำนักเรียนคณะจังหวัดโดยตำแหน่ง

การควบคุมและส่งเสริม ความข้อนี้เป็นหลักสำคัญในการถวายเป็นความรู้ระดับเจ้าคณะจึงจะขอแยกพิจารณาเป็น 2 ประเด็น คือ การควบคุมการศาสนศึกษา จึงขอแยกพิจารณาเป็น 2 ประเด็น คือ 1) การควบคุมการศึกษา 2) การส่งเสริมการศาสนศึกษา

การควบคุมการศาสนศึกษา ได้แก่ การที่เจ้าคณะหรือผู้ที่มีหน้าที่เป็นภาระกับดูแลการศาสนศึกษาที่เจ้าอาวาสจัดขึ้น เพื่อให้เป็นไปตามระเบียบแบบและมีประสิทธิภาพ ดังนี้

1. คณะกรรมการฝ่ายศาสนศึกษา ทำหน้าที่ส่งเสริมสนับสนุน และดำเนินการเกี่ยวกับการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์และสามเณร และปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการศาสนศึกษาตามที่มีมหาเถรสมาคมจะมอบหมาย

2. แม่กองบาลีสนามหลวง กำกับดูแลการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีควบคุม

ด้านหลักสูตรและวิธีปฏิบัติพร้อมพร้อมทั้งคุณภาพ รวมถึงการสอบวัดผลและการอื่น

3. แม่กองธรรมสนามหลวง กำกับดูแลการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมควบคุม
ด้านหลักสูตรและวิธีปฏิบัติพร้อมพร้อมทั้งคุณภาพ รวมถึงการสอบวัดผลและการอื่น

4. เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้น ควบคุมดูแลการศาสนศึกษาทั้ง 2 แผนก โดย

4.1 ควบคุมเตรียมการก่อนสอบ การสอบและตรวจวัดผล

4.2 ควบคุมดูแลการปฏิบัติงานให้เป็นไปตามแบบแผนและประเพณีอันดีงาม

4.3 ตรวจตราเยี่ยมเยียนสำนักศาสนศึกษา

4.4 จัดอบรมครูสอนตลอดจนสาริตการสอนเพื่อให้การสอบเป็นไปตามแบบเดียวกัน

4.5 ดูแลเร่งรัดให้มีการเรียนการสอนนักรรรมอย่างทั่วถึงอย่างน้อยสุดให้มีการอบรม
พระธรรมวินัยโดยอนุโลมตามหลักสูตรนักรรรมชั้นตรี ตามคำสั่งมหาเถรสมาคม พ.ศ. 2528

4.6 เร่งรัดให้มีการอบรมบาลีและหรือนักรรรมชั้นเอกก่อนสอบ

4.7 โดยเฉพาะเจ้าคณะจังหวัดในฐานะเจ้าสำนักเรียนคณะจังหวัด ควรเร่งรัดควบคุม
ดูแลแต่ละสำนักศาสนศึกษาอย่างจริงจังและโดยทั่วถึง

การส่งเสริมการศาสนศึกษา ได้แก่ การที่เจ้าคณะเป็นภาระคอยช่วยเหลือเกื้อกูลหรือ
อุดหนุนจนเจือแก่สำนักศาสนศึกษาที่เจ้าอาวาสจัดขึ้น เพื่อให้ศาสนศึกษาคำนึงการไปอย่างมี
ประสิทธิภาพและเป็นไปตามวัตถุประสงค์ เจ้าคณะต้องส่งเสริมตามควรแก่เหตุ ดังนี้

1. ช่วยแก้ไขปัญหายาซึ่งเกิดมีขึ้นเพราะ

1.1 ขาดแคลนครูสอน

1.2 ขาดแคลนครูผู้มีวิทยฐานะเหมาะสมกับชั้นที่สอน

1.3 ขาดแคลนนักเรียน

1.4 ขาดแคลนอุปกรณ์การศึกษา

1.5 ขาดแคลนทุนดำเนินการ

1.6 ขาดแคลนความอบอุ่น

2. ช่วยส่งเสริมฐานะของสำนักศาสนศึกษาและสำนักเรียน

3. ช่วยส่งเสริมฐานผู้บริหารการศาสนศึกษาในทุกสำนักตามสมควร

4. ช่วยแนะนำการจัดแบ่งงบประมาณอุดหนุนให้ได้รับตามสมควร

5. ช่วยเกื้อกูลอุดหนุนโดยประการอื่นอันเหมาะสม

6. ช่วยขกย่องเชิดชูผู้สอบเปรียญได้เป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์ตามสมควร

7. ส่งเสริมให้พระเปรียญได้เป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์ตามสมควร

ประการสุดท้าย การศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกบาลีและแผนกธรรมเป็นการศึกษาหลักและสำคัญยิ่งของคณะสงฆ์ แต่กลับถูกมองข้ามจากเจ้าคณะพระสังฆาธิการหันไปสนับสนุนส่งเสริมการศึกษาอื่นมากขึ้น นับเป็นการทอดทิ้งการส่งเสริมการศาสนศึกษาอย่างน่าเป็นห่วง

สรุป การศาสนศึกษาถือเป็นภารกิจที่สำคัญที่สุดของคณะสงฆ์ ซึ่งเจ้าอาวาสเป็นผู้บริหารจัดการ การศึกษาในด้านนี้สามารถสรุปได้โดยแบ่งออกเป็น 2 แผนกใหญ่ ๆ คือ แผนกบาลีและแผนกธรรม มีหน่วยงานรับผิดชอบ คือ แผนกบาลี มีแม่กองบาลีสนามหลวง แผนกธรรม มีแม่กองธรรมสนามหลวง หน่วยงานเหล่านี้ มีหน้าที่ในการจัดหลักสูตรและวัดผลของการศึกษาปีละ 1 ครั้งและถือเป็นหัวใจหลักของการศึกษาของคณะสงฆ์ ส่วนในภารกิจด้านนี้ที่จัดแก่นรวาส แผนกบาลีเรียกว่า บาลีศึกษา แผนกธรรมเรียกว่า ธรรมศึกษา มีการวัดผลจากหน่วยงานเดียวกัน และการศึกษาในระดับอุดมศึกษาและปริยัติธรรมแผนกสามัญ จะยังไม่ชัดเจนว่าจะอยู่ในภารกิจด้านใดระหว่างด้านการศาสนศึกษากับการศึกษาสงเคราะห์

3. การศึกษาสงเคราะห์ หมายถึง การจัดการศึกษาการช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุน จุนเจือหรือช่วยเหลืออุดหนุนจุนเจือการศึกษาอื่นนอกการศาสนศึกษาหรือสถาบันการศึกษาหรือบุคคลผู้กำลังศึกษาเล่าเรียน

คณะสงฆ์ได้กำหนดการศึกษาสงเคราะห์เป็นกิจการอันหนึ่งของคณะสงฆ์ การศึกษาสงเคราะห์นั้น ว่าโดยลักษณะควรแบ่งเป็น 2 คือ

1. การศึกษาอื่นนอกจากการศาสนศึกษา ที่พระสงฆ์เป็นผู้ดำเนินการเพื่อสงเคราะห์ประชาชนหรือพระภิกษุสามเณร

2. การสงเคราะห์เกื้อกูลแก่การศึกษา สถาบันการศึกษาหรือบุคคลผู้กำลังศึกษา

2.1 หมายถึง การจัดการศึกษาอื่นจากการศาสนศึกษาเพื่อการสงเคราะห์ อนุเคราะห์แก่ประชาชน หรืออาจรวมถึงพระภิกษุสามเณรด้วย การศึกษาที่พระสงฆ์ได้ดำเนินการในลักษณะนี้จัดได้ถึง 4 ประเภท คือ

2.1.1 โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา โรงเรียนประเภทนี้แต่ดั้งเดิม คือ โรงเรียนราษฎร์ของวัด วัดหรือมูลนิธิของวัดจัดตั้งขึ้นเพื่อจะช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ประชาชน เป็นหลักบางแห่งมีนักเรียนเฉพาะชาย-หญิง บางแห่งมีภิกษุสามเณรแต่แยกห้องเรียน ได้โอนมาเป็นโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วย การจัดตั้งโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2532 มีทั้งระดับอนุบาล ประถม มัธยม

2.1.2 โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ ซึ่งเป็นโรงเรียนที่อยู่ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ตั้งขึ้นตามพระราชประสงค์และอยู่ในพระบรมราชานุเคราะห์ ขณะนี้ที่ทราบชัด วัดดำเนินการอยู่ 2 แห่ง คือ โรงเรียนวัดศรีจันทร์

จังหวัดสมุทรปราการและโรงเรียนวัดบึงเหล็ก จังหวัดนครพนม

2.1.3 ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดจัดตั้งขึ้นเพื่อให้นักเรียนอบรมศีลธรรม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามแก่เด็กและเยาวชน สอนเฉพาะวันอาทิตย์ จัดตั้งตามระเบียบกรมการศาสนาว่าด้วยศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ พ.ศ. 2534 และอยู่ในสังกัดกรมการศาสนา มีวัดต่าง ๆ จัดตั้งศูนย์อบรมพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์จำนวนมาก

2.1.4 ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด จัดตั้งขึ้นเพื่ออบรมเด็กเล็กก่อนวัยเรียน นักเรียนมีทั้งชายและหญิง วัดได้จัดตั้งขึ้นตามระเบียบของกรมการศาสนา ว่าด้วยการจัดตั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด พ.ศ. 2537 และอยู่ในสังกัดกรมการศาสนา มีวัดต่าง ๆ จัดตั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์จำนวนมาก

อนึ่ง ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด ยังมีจัดในนามกรมการพัฒนาชุมชนและกระทรวงสาธารณสุขอีกส่วนหนึ่งด้วย

โรงเรียนและศูนย์อบรมทั้ง 4 ประการนี้ ควรจัดเป็นการศึกษาสงเคราะห์โดยแท้เพราะได้ลักษณะโดยประการทั้งปวง

โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา จัดตั้งขึ้นเพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาเล่าเรียนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการแผนกสามัญศึกษาเป็นจุดยืน วิชาพระปริยัติธรรมหมวดภาษาบาลี หมวดพระธรรมวินัยและศาสนปฏิบัติเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งจัดตั้งขึ้นตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. 2537 และอยู่ในสังกัดกรมการศาสนา ในขณะนี้วัดต่าง ๆ จัดตั้งขึ้นมาก โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ยังมีได้จัดเป็นการศาสนศึกษาหรือการศึกษาสงเคราะห์ โดยรูปการนั้นน่าจะจัดเป็น “การศึกษาสงเคราะห์” เพราะการให้โอกาสจัดขึ้นก็เพื่อสงเคราะห์พระภิกษุสามเณร จุดยืนของวิชาที่สอนคือ วิชาสามัญศึกษา ทั้งผู้เรียนและผู้สอนก็เน้นหนักทางวิชาสามัญศึกษา

2.2 หมายถึง การที่เจ้าคณะพระสังฆาธิการพระภิกษุสามเณรหรือวัดช่วยเหลือเกื้อกูลแก่การศึกษาประเภทอื่นนอกเหนือจากการศาสนศึกษาหรือสถาบัน หรือบุคคลที่กำลังศึกษาเล่าเรียนโดยประการที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยและเป็นไปโดยเหมาะสม

ผู้จัดการ หน้าที่ที่เจ้าอาวาสในมาตรา 37 (1) ความตอนหนึ่งว่า “จัดกิจการ ของวัดให้เป็นไปด้วยดี” การศึกษาสงเคราะห์ตาม 1) เป็นกิจการของวัดจัดเข้าในหน้าที่เจ้าอาวาส ในคำที่กล่าวนี้ ดังนั้น ผู้จัดการศึกษาสงเคราะห์ได้แก่เจ้าอาวาสวัดนั้น ๆ เจ้าอาวาสทั้งเจ้าคณะทุกชั้นย่อมจัดได้โดยแท้ เพราะเป็นลักษณะให้การช่วยเหลือเกื้อกูล

การจัดการ การจัดการศึกษาสงเคราะห์ เฉพาะที่วัดหรือที่คณะสงฆ์จัดการเองทั้งสิ้น
4 ประเภท ที่กล่าวมาแล้ว ว่าด้วยความมุ่งหมายนั้น

โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา และโรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ มีความมุ่งหมายให้วัดและพระภิกษุในพระศาสนาได้จัดการศึกษาตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อสงเคราะห์เด็กและเยาวชนของชาติและพระภิกษุสามเณรส่วนหนึ่งเป็นเหตุให้เด็กและเยาวชนได้เข้าใจวิถีวัฒนธรรมอันเป็นแดนสงบ และเป็นแดนแห่งคุณธรรมของพระศาสนา

ศูนย์ศึกษาพุทธศาสนวันอาทิตย์ มีความมุ่งหมายที่ให่วัดและพระสงฆ์ได้ให้การศึกษาอบรมปลูกฝังศีลธรรมวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามแก่เด็กและเยาวชน เป็นโอกาสให้พระสงฆ์ได้ใช้วิชาการศาสนศึกษา เพื่อพัฒนาทรัพยากรบุคคลของชาติด้วยหลักคุณธรรมของพระศาสนา

ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด มีความมุ่งหมายให้วัดได้ช่วยอบรมบ่มนิสัยของเด็กก่อนวัยเรียน เพื่อปลูกฝังคุณธรรมและศีลธรรมแก่เด็ก ทั้งเป็นการให้โอกาสวัด และพระสงฆ์ได้ร่วมพัฒนาทรัพยากรบุคคลของชาติแต่วัยเด็ก ๆ

การจัดการศึกษาและการจัดการอบรมทั้ง 4 ประเภทนี้ นับเป็นงานที่พระสงฆ์มีโอกาสช่วยพัฒนาชาติบ้านเมืองโดยหลักแห่งคุณธรรมของพระศาสนาโดยแท้ ในการจัดการนั้นมียังประกอบ 5 ประการอย่างครบถ้วนและเพียบพร้อมกว่าการศาสนศึกษา คือ

1. หลักการ อันได้แก่ ระบบและหลักสูตรต่าง ๆ ได้มีการจัดไว้ให้สอดคล้องกับผู้เข้าเรียนตามระเบียบว่าด้วยการนั้น ๆ อย่างครบถ้วน
2. วิธีการ ได้แก่ วิธีปฏิบัติ ได้วางระเบียบว่าด้วยการนั้น ๆ ไว้พอเหมาะสม
3. ปฏิบัติการ ซึ่งได้แก่ เจ้าอาวาส ครูพี่เลี้ยง ครูสอน ได้จัดไว้ตามระเบียบว่าด้วยการนั้น ๆ ทั้งหมดมีค่าตอบแทนพอเหมาะสมกับงาน
4. อุปกรณ์ ได้แก่ การอุปถัมภ์ การได้รับเงินงบประมาณอุดหนุนจากหน่วยงานที่สังกัดเพียงพอแก่การงาน
5. สิทธิการ มีการติดตามผลการปฏิบัติจากทางราชการและโดยทางคณะสงฆ์ทุกส่วนทุกชั้นด้วยองค์ประกอบของการทำงานที่มีครบและพอเหมาะสมแก่งานการปฏิบัติของแต่ละสำนักจึงน่าจะไม่มีปัญหา ขอให้แต่ละโรงเรียนหรือแต่ละศูนย์ได้ตั้งใจที่จะปฏิบัติงานให้เป็นไปตามระเบียบแบบแผนว่า ด้วยการนั้น ๆ และให้เป็นไปโดยสุจริตยุติธรรมเป็นที่ตั้งการศึกษาสงเคราะห์จะดำเนินไปด้วยดี

ส่วนการสงเคราะห์การศึกษาอื่น ๆ จากการศาสนศึกษาหรือการสงเคราะห์สถาบันการศึกษา หรือการสงเคราะห์บุคคลผู้กำลังศึกษา ทั้งเจ้าคณะ ทั้งเจ้าอาวาสทั้งพระภิกษุสามเณรทั่วไปย่อมจัดการทั้งเป็นการส่วนตัวหรือเป็นการคณะได้ โดยรูปแบบ

1. ตั้งทุนสงเคราะห์การศึกษาชั้นประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา

2. ช่วยพัฒนาสถานการศึกษา
3. ช่วยเหลือด้านอุปกรณ์การศึกษา
4. ช่วยเฉพาะบุคคลผู้กำลังศึกษา

การช่วยเหลือในรูปแบบนี้เป็นการศึกษา เป็นผลดีแก่ประเทศชาติอันเป็นส่วนรวมและผลอาจจะสะท้อนย้อนกลับถึงคณะสงฆ์ การจัดการศึกษาสงเคราะห์เองก็ดี การช่วยเหลือลักษณะนี้ก็ดี จัดเป็นการศึกษาสงเคราะห์ของคณะสงฆ์โดยแท้

ผู้ควบคุมและส่งเสริม อำนาจหน้าที่มหาเถรสมาคมข้อหนึ่งคือ “ควบคุมและส่งเสริมการศึกษาสงเคราะห์ ของคณะสงฆ์” และอำนาจหน้าที่เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้น มีข้อหนึ่งว่า “ควบคุมและส่งเสริมการศึกษาสงเคราะห์ให้เป็นไปด้วยดี” และคำหนึ่งว่า “ตรวจตราชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชา ให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย” ดังนั้น แม้การศึกษาที่กล่าวมาแต่ละประเภท จะมีระเบียบของทางราชการกำหนดไว้ชัดเจนทั้งการควบคุมและส่งเสริมทั้งผู้ปฏิบัติแล้วก็ตามแต่เพราะการศึกษาดังกล่าวเป็นการศึกษาสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ การดำเนินการของเจ้าอาวาสเกี่ยวกับการนี้ ย่อมเป็นการดำเนินการอันชอบด้วยหน้าที่ เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้นจึงต้องมีส่วนควบคุมและส่งเสริมตามสมควร ถ้าเพิกเฉยเสีย ย่อมเป็นการละเว้นการปฏิบัติหน้าที่ เจ้าคณะและเจ้าอาวาสผู้เอาระนี้ ย่อมได้รับการยกย่อง เช่น ย่อมได้สิทธิพิเศษในการพิจารณาแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์

การควบคุมและส่งเสริม การควบคุมในการจัดตั้งให้เป็นไปตามระเบียบแบบแผน มีระเบียบการตามที่กำหนดไว้ในระเบียบว่าด้วยการนั้น ๆ แม้การส่งเสริมด้วยการจัดงบประมาณรัฐเพื่อช่วยการนั้น ๆ ก็เป็นไปตามข้อกำหนดของทางราชการ ทางราชการนั้นให้งบประมาณเพื่อการศึกษาประเภทนี้สูงกว่าการศาสนศึกษาอย่างเด่นชัด คือ ให้เพียงพอที่ดำเนินการได้

ส่วนการควบคุม เจ้าคณะก็ต้องดูแลควบคุมอีกทางหนึ่ง เพราะการศึกษาประเภทนี้เป็น การคณะสงฆ์หรือการพระศาสนา เป็นกิจการของวัดตามหน้าที่ของเจ้าอาวาส ส่วนการส่งเสริมนั้น เจ้าคณะควรให้การช่วยเหลือเกื้อกูลสถาบันการศึกษาหรือบุคคลผู้ศึกษาโดยไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย และระเบียบแบบแผนของพระสงฆ์ เช่น ช่วยขวนขวายในการสร้างอาคารเรียนช่วยจัดหาอุปกรณ์ทางการศึกษา จัดตั้งทุนสงเคราะห์นักเรียนชั้นประถม มัธยมและอุดมศึกษาตามหลักการประกาศมหาเถรสมาคม ช่วยแก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอาวาสให้เป็นไปโดยชอบและพิจารณาให้กำลังใจและบำรุงขวัญเจ้าอาวาสตามควรแก่การปฏิบัติหน้าที่

สรุป การศึกษาสงเคราะห์เป็นการจัดการศึกษาเพื่อสงเคราะห์ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา หรือเป็นการสงเคราะห์ในการปลูกฝังเพื่อให้เกิดคุณธรรมจริยธรรม สรุปได้ว่า การศึกษาสงเคราะห์เป็นการสงเคราะห์การศึกษาด้านอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากการศาสนศึกษาและการสงเคราะห์เกื้อกูล

สถานศึกษาหรือผู้กำลังศึกษาในปัจจุบัน และได้จำแนกออกเป็นประเภทต่างดังนี้ โรงเรียนราษฎร์ของวัดหรือมูลนิธิตั้งขึ้น โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนสังกัดคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์และศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ภายในวัด ส่วนการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญนั้นน่าจะจัดเข้าในด้านนี้ด้วย เหล่านี้เป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสที่ต้องให้การอนุเคราะห์ หรือเอื้อเฟื้อสถานที่และจัดการให้เกิดความเรียบร้อยดีงาม

4. การเผยแผ่พระพุทธศาสนา หมายถึง การปฏิบัติการสอนธรรมในพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ โดยใช้รูปแบบการและวิธีการซึ่งไม่ขัดพระวินัย และความประพฤติดามธรรมเนียมของพระสงฆ์ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าทรงเจ้าคณะใหญ่หนเหนือ ได้กล่าวถึงการเผยแผ่ไว้ว่า การทำให้ขยายวงกว้างออกไปให้แพร่หลายออกไป การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงได้แก่การดำเนินงานเพื่อให้หลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาแพร่หลายออกไป มีผู้เคารพเลื่อมใสศรัทธาในพระรัตนตรัยและน้อมนำเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ปฏิบัติเหล่านั้น เพราะพระพุทธศาสนาบังเกิดขึ้นมาเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก หัวใจสำคัญในการเผยแผ่คำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา ก็เพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก โดยให้เกิดประโยชน์สุขตามที่พระพุทธองค์ทรงพระประสงค์ 3 ประการคือ ทิฏฐธรรมมิกัตถประโยชน์ (ประโยชน์ในชาตินี้) สัมปรายิกัตถประโยชน์ (ประโยชน์ในชาติหน้า) และปรมัตถประโยชน์ (ประโยชน์อย่างยิ่ง คือ พระนิพพาน)

งานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระภิกษุผู้เป็นเจ้าอาวาส หรือผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส มีหน้าที่จะต้องรับผิดชอบ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตามบทบัญญัติในมาตรา 37 (3) แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2535 ดังนี้) มาตรา 37 เจ้าอาวาสมีหน้าที่ ดังนี้

1. เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ตามบทบัญญัตินี้ ได้จำแนกการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อันเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาส หรือผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสจะต้องประพฤติ จะต้องปฏิบัติ จะต้องจัด ต้องทำ อันเป็นภารกิจประจำตลอดเวลาที่ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส หรือผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส โดยแยกออกเป็น 2 ประการ คือ

1. เป็นธุระในการจัดการศึกษา อบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิต
2. เป็นธุระในการอบรมและสั่งสอนธรรมแก่คฤหัสถ์

การเผยแผ่และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนทุกคนมีหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไป เพื่อประโยชน์สุขของชาวโลก ความวัฒนาสถาพรของพระพุทธศาสนา และความมั่นคงของชาติไทย ผู้ที่จะทำหน้าที่เผยแผ่ศาสนาได้ดี ต้องเป็นผู้รู้ศาสนาและปฏิบัติตนตามหลักธรรมในศาสนาได้โดยสมบูรณ์เป็นกิจ การเผยแผ่ศาสนามีคำที่ใช้อยู่ 2 คำ คือ คำว่า

“เผยแพร์” และ “เผยแผ่” คำว่า เผยแพร์เป็นลักษณะของมิชชันนารี คือ มุ่งมันจะให้ผู้อื่นยอมรับในศาสนาของตน ซึ่งเป็นลักษณะแห่งการจงใจให้อีกฝ่ายหนึ่งหันมานับถือศาสนาของตน ส่วนคำว่าเผยแผ่ หมายถึง การประกาศ ให้ทราบ แม้หากทราบแล้วสนใจจะเป็น ศัพท์ที่มีลักษณะอะลุ้มอล่วยและแสดงถึงการมีใจกว้าง ไม่ผูกมัดผู้อื่นด้วยความคิดของตนเองหรือศาสนาของตน ในการเผยแพร์หรือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาถ้ากระทำโดยคฤหัสถ์นิยมใช้คำว่า เผยแพร์ เช่น “อำนาจหน้าที่ส่วนหนึ่งของกรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการ คือ การเผยแพร์พระพุทธศาสนา อันนับเป็นศาสนาประจำชาติ” องค์การสมาคมต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาจะมีวัตถุประสงค์ข้อหนึ่งว่า เพื่อเผยแพร์พระพุทธศาสนา เป็นต้น แต่ถ้าเป็นหน้าที่ของพระภิกษุสามเณรหรือพระสงฆ์จะใช้คำว่า เผยแผ่ เช่น พระพุทธศาสนาแพร่หลายมาจนถึงทุกวันนี้ก็เพราะพระสาวกได้ช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนา ถ้าขาดการเผยแผ่แล้วพระพุทธศาสนาจะไม่แพร่หลายมาจนถึงทุกวันนี้

ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาครั้งพุทธกาล มีจุดมุ่งหมายสูงสุดได้แก่ วิมุติ คือ ความหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ แม้จะเผยแผ่ให้ผู้ฟังหลุดพ้นถึงขั้นโลกุตระไม่ได้ก็ต้องพยายามเผยแผ่ให้ผู้ฟังหลุดพ้นในชั้นโลกียะ (ซึ่งใช้เป็นความมุ่งหมายของการเผยแผ่ในปัจจุบันได้ด้วย) เช่น ผู้ฟังมีโลภะ โทสะ โมหะ ก็ให้คลายจากโลภะ โทสะ โมหะลงบ้าง ผู้ฟังมีทุกข์ก็ให้คลายจากทุกข์ผู้ฟังมีความประพฤติไม่ดีอย่างไรก็ให้เลิกได้หรือผ่อนให้คลายลงได้

จุดมุ่งหมายการเผยแผ่อีกอย่างหนึ่ง ผู้เผยแผ่ต้องพึงให้ผู้ฟังได้รับผล 5 ประการ คือ

1. ผู้ฟังยอมได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
2. สิ่งใดเคยได้ฟังแล้ว แต่ไม่เข้าใจชัด ย่อมเข้าใจสิ่งนั้นชัด
3. บรรเทาความสงสัยเสียได้
4. ทำความเห็นให้ถูกต้องได้
5. จิตของผู้ฟังยอมผ่องใส

หน้าที่ในการเผยแผ่ของวัดหรือพระสงฆ์ คือ การจัดการเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชน ให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติ เป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ องค์การเผยแผ่ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 ได้กำหนดบทบาทหน้าที่ของวัดต่าง ๆ เข้าคณะตำบล คณะสงฆ์อำเภอ คณะสงฆ์จังหวัดเกี่ยวกับการเผยแผ่ไว้ ดังนี้

1. อบรมภิกษุสามเณรให้มีสมณสัญญาและอบรมในเรื่องจรรยาบรรณ ตลอดจนการปฏิบัติอันเกี่ยวกับพิธี หรือแบบอย่างต่าง ๆ
2. อบรมการทำวัตรสวดมนต์ให้เป็นไปโดยมีระเบียบเรียบร้อย
3. หาอุบายวิธีให้ได้ยินได้ฟังโอวาท คำสั่งสอนหรือแนะนำที่เป็นประโยชน์

4. แนะนำสั่งสอนอบรมประชาชนให้เข้าใจศาสนพิธีและการปฏิบัติ
 5. เทศนาสั่งสอนประชาชนให้ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมและให้ได้ยิน ได้ฟังเรื่องเกี่ยวกับพระศาสนาโดยถูกต้อง
 6. หาอุบายวิธีสะกิดกันสัทธิธรรมปฏิรูปมิให้เกิดขึ้นหรือบำบัดที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไปโดยที่ชอบ
 7. ขวนขวายเพื่อให้ศิษย์วัดมีความรู้ในเรื่องพระศาสนาและอบรมในทางศีลธรรม มีการไหว้พระสวดมนต์ เป็นต้น
 8. ขวนขวายจัดตั้งห้องสมุดเพื่อประโยชน์แก่การศึกษาธรรมบาลีหรือเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนหรือขวนขวายจัดหาหนังสือเกี่ยวกับความรู้ทั่วไปบ้างที่เกี่ยวกับการไหว้พระสวดมนต์ที่เกี่ยวกับศีลธรรม ที่เกี่ยวกับประวัติพระ เพื่อให้ผู้รักาศิลปฟังธรรมตามวัดต่าง ๆ ได้ท่องได้อ่านได้ฟังตามควรแก่สถานที่และโอกาส
 9. ขวนขวายจัดหาเครื่องอุปกรณ์ในการเรียนภาษาไทยบางประเภท สำหรับชั้นประถมขึ้นไว้ เพื่อให้เด็กที่ขัดสนยืมใช้ในการเรียน
- กิจการเผยแผ่ของพระสงฆ์ วัดและคณะสงฆ์ในปัจจุบันทั้งแบบประเพณีแบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบันและแบบที่จัดเป็นคณะหรือหน่วยงานเฉพาะขึ้นดำเนินการ
1. การเผยแผ่ตามประเพณีคณะสงฆ์และประเพณีไทย ได้แก่ การเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนที่วัด บ้าน ผู้อาราธนาและที่อื่น ๆ ในโอกาสต่าง ๆ ที่แบบเทศน์ธรรมคา คือ เทศน์รูปเดียวหรือเทศน์ปฐนาวิสัย 2 รูปขึ้นไป และได้มีการปรับปรุง มีการเทศน์ทางวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ หรือบนที่กลองแผ่นเสียงหรือแถบบันทึกเสียงนำไปเผยแผ่ในที่ต่าง ๆ และโอกาสต่าง ๆ
 2. การเผยแผ่แบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบันได้แก่ การบรรยายธรรม การสนทนาธรรม การปาฐกถาธรรมในที่ประชุมที่วัดหรือที่อื่น ๆ ในโอกาสต่าง ๆ หรือโดยทางวิทยุกระจายเสียงวิทยุโทรทัศน์บนที่กลองแผ่นเสียง หรือแถบบันทึกเสียงไปเผยแผ่ในที่อื่นในโอกาสต่าง ๆ รวมตลอดถึงการพิมพ์หนังสือเทศน์หนังสือธรรมะออกเผยแผ่ หรือลงในหนังสือพิมพ์
 3. การเผยแผ่แบบจัดเป็นคณะหรือเป็นหน่วยงานเผยแผ่หรือเป็นสถานศึกษา เป็นประจำหรือครั้งคราวหรือจัดเป็นกิจกรรมพิเศษในวัดหรือในหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น งานพระธรรมทูต งานพระธรรมจาริก งานอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) หน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ฯลฯ
- ส่วนการเผยแผ่พระพุทธรศาสนาผ่านวิทยุทัศน์ มีการตั้งเป็นสมาคมเพื่อเผยแผ่พระพุทธรศาสนา เช่น พุทธสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ยูวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทย

ในพระบรมราชูปถัมภ์ สมาคมส่งเสริมพระพุทธศาสนาต่าง ๆ การบรรยายธรรมในที่ประชุม และทางสื่อมวลชนต่าง ๆ การตั้งชมรมพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยและโรงเรียนต่าง ๆ ตลอดจนการศึกษาพระพุทธศาสนาในสถานศึกษาและในที่สาธารณะต่าง ๆ

ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์ (2526, หน้า 9-13) ได้ให้ทัศนะว่า การจัดกิจกรรมในวัดเพื่อประโยชน์แก่ชาวบ้าน วัดควรประกอบกิจกรรมตามหน้าที่ของวัดและพระสงฆ์เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาและปลูกฝังศีลธรรม ได้แก่

1. การจัดให้มีการทำบุญสมทานศีล และการได้ฟังพระธรรมเทศนาทุกวันธรรมสวนะเดือนหนึ่ง 4 ครั้ง เพื่อให้ชาวพุทธได้ทำบุญครบองค์แห่งบุญ คือ ทาน ศีลและภาวนา อันได้แก่การนำภัตตาหารมาถวายพระภิกษุสามเณร เริ่มด้วยการสวดมนต์ไหว้พระหรือทำวัตรเช้าและการสมทานศีล 5 หรือ 8 ตามอริยาศัย เมื่อพระฉันภัตตาหารแล้วให้นำอาหารที่ถวายพระนั้นมาร่วมรับประทานกันเป็นการส่งเสริมความสามัคคี จากนั้นฟังพระธรรมเทศนาด้วยกัน อาจจะได้เจริญจิตภาวนาหรือเข้าวิปัสสนาหรืออุโบสถศีลร่วมกันตามอริยาศัย กิจกรรมนี้วัดในเมืองอาจทำทำนองเดียวกันในวันหยุดราชการหรือวันหยุดงานแบบสากล สำหรับประชาชนเจ้าของวัดที่เป็นข้าราชการหรือคนงานในโรงงานอุตสาหกรรม

2. การจัดให้ประชาชนบางกลุ่มได้มีโอกาสทำวัตร สวดมนต์และเจริญจิตภาวนาหรือศึกษาธรรมะ และปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานที่จัดเป็นประจำหรืออาจจะมีกิจกรรมอย่างอื่นประกอบ เช่น มีการสมทานศีล ฟังพระธรรมเทศนา สนทนาธรรม ฟังปาฐกถาธรรม บรรยายธรรม

3. การจัดให้มีการทำบุญตามประเพณีในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันเทศกาลของท้องถิ่นและวันสำคัญของบ้านเมือง ให้ประชาชนเจ้าของวัดได้มาร่วมงาน สวดมนต์ไหว้พระสมทานศีล ละเว้นอบายมุข บำเพ็ญประโยชน์ร่วมกัน

4. การจัดให้มีการบรรพชาและอุปสมบทตามประเพณีหรือการที่จะจัดให้มีการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนแก่นักเรียนหรือเด็กภายในหมู่บ้านตำบลนั้น ๆ ที่วัดแล้ว ให้ได้ศึกษาและปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ตามแบบแผนประเพณีคณะสงฆ์อย่างจริงจัง เมื่อลาสิกขาไปแล้วก็เป็นคนดีมีศีลธรรมได้ดีกว่าคนที่ไม่เคยบวชเรียนเลย

5. การจัดให้มีการสอนพระปริยัติธรรมภายในวัดแก่พระภิกษุสามเณรทุกรูปทุกวัดที่มีพระภิกษุสามเณร 5-10 รูปขึ้นไปควรจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมวัดที่มีพระภิกษุสามเณรน้อยควรจะให้ไปศึกษาที่วัดใกล้เคียงผู้บวชตั้งแต่ 1 พรรษาขึ้นไปจะต้องเรียนนักธรรมบาลีและเจ้าอาวาสทุกวัดควรจัดการสอนหรือจัดให้พระภิกษุสามเณรในวัดได้ศึกษาเล่าเรียนและสอบนักธรรมบาลี

6. การจัดตั้งหน่วยพุทธมามกะผู้เยาว์ ให้เรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์หรือจัดสอนธรรมศึกษาแก่นักเรียนและประชาชนในวัด เพื่อเป็นการนำเด็กเยาวชนและประชาชนให้เข้าใกล้

หรือเข้าใกล้หรือเข้าสู่พุทธศาสนาหน่วยพุทธมามกะผู้เยาว์ สำหรับเด็กไม่เกินระดับประถมศึกษา โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์หรือวิหคสำหรับนักเรียนทุกระดับ การสอนธรรมศึกษาเป็น การจัดการสอนให้นักเรียน หรือประชาชนได้ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมตามหลักสูตร ของคณะสงฆ์และจัดให้เข้าสอบสนามหลวงด้วย เป็นกิจกรรมที่ทุกวัดควรจัดโดยพระภิกษุ ในวัดนั้นเป็นพระอาจารย์หรือครูผู้สอน

7. การจัดสอนกัมมัฏฐานทั้งสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐานในวันธรรมสวนะ โดยกำหนดเป็นประจำหรือจัดสอนในโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในวัด แก่นักเรียนนักศึกษาในสถานศึกษา ที่ตั้งอยู่ในวัดนั้น

8. การจัดกิจกรรมอย่างอื่น ๆ ที่เป็นการให้ความรู้ทางศาสนา ศีลธรรมและแนวทางการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ควรที่จะจัดให้มีขึ้นที่วัดตามโอกาสเป็นครั้งคราว เช่น การจัดการเทศน์ การบรรยายธรรม การปาฐกถาธรรม การแสดงนิทรรศการ ฯลฯ

สรุป การเผยแผ่พระพุทธศาสนานี้เป็นหลักที่สำคัญของการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนา การเผยแผ่นั้นแบ่งออกเป็น 2 อย่าง คือ การปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างและการกล่าวสอน เช่น การสอน กัมมัฏฐาน ทำให้เห็นเป็นแบบอย่างและเห็นผลของการปฏิบัติที่สะท้อนออกทางกิริยาอาการ ส่วน การกล่าวสอน เช่น การเทศน์ การปาฐกถา การสนทนาธรรม ทางโทรทัศน์ หรือแม้กระทั่ง การเขียนการตีพิมพ์ทางหนังสือและวารสารต่าง ๆ เหล่านี้คือ การเผยแผ่หลักธรรม เจ้าอาวาสมี หน้าที่ในการส่งเสริมสนับสนุนการเผยแผ่ด้วยการจัดสรรบุคลากร หรือแม้กระทั่งลงปฏิบัติการเอง ก็ควรและให้เป็นไปเพื่อความถูกต้องเรียบร้อยจึงงามไม่ขัดกับหลักพระธรรมวินัยและกฎหมาย

5. การสาธารณูปการ “สาธารณูปการ” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. 2525 ว่าเป็น “ค่านาม” หมายถึง “การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์”

ส่วน “สาธารณูปการ” ที่จัดเป็นระเบียบบริหารการคณะสงฆ์ส่วนกลางในสมัยใช้ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 ได้ใช้คำว่า “องค์การสาธารณูปการ” แต่ในปัจจุบัน บทบัญญัติ ว่าด้วยอำนาจหน้าที่มหาเถรสมาคมและระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง เรียกว่า “การสาธารณูปการ” ทั้งองค์การสาธารณูปการ และการสาธารณูปการ มีความหมาย ในการรวมกิจการคณะสงฆ์อย่างเดียวกัน กล่าวคือ หมายถึง

1. การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุและศาสนสถาน
2. กิจการอันเกี่ยวข้องกับการวัด คือ การสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย การยุบเลิก การขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา การยกวัดร้างเป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษา และการยก วัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง
3. กิจการของวัดอื่น ๆ เช่น การจัดงานวัด การเรียไร

4. การศาสนสมบัติของวัด (สบว.)

สาธารณูปการใน 4 ความหมายนี้ ส่วนมากบัญญัติไว้ในหน้าที่เจ้าอาวาส มาตรา 37 (1) ว่า “บำรุงรักษาวัด” จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี

ลักษณะงานการสาธารณูปการ ตามความหมายที่กล่าวมาแล้ว นั้นว่าโดยลักษณะงานมีลักษณะแตกต่างกันเป็น 3 คือ

1. การกระทำด้วยแรงความคิดแรงงานและทุนทรัพย์ รวมถึงการควบคุม
2. การกระทำด้วยเอกสารรายงาน
3. การกระทำโดยการจัดประโยชน์

3.1 ได้แก่ การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ เป็นกิจการที่จะต้องทำด้วยแรงความคิด กล่าวคือ การวางโครงการให้พอเหมาะสมกับกิจที่จะดำเนินการ เมื่อดำเนินการต้องใช้แรงงานและทุนทรัพย์และใช้หลักบัญชีควบคุมด้วย ใคร่ขอกล่าวถึงการวางโครงการพอให้มองเห็นความข้อนี้ควรเริ่มการคิดทำแผนผังวัดให้พอเหมาะสมกับสภาพของวัด เช่น ควรกำหนดที่สร้างอุโบสถ ศาลาการเปรียญ กุฏิ ซึ่งเป็นหลักของวัดไว้ที่ใด โรงเรียนพระปริยัติธรรม หอสวดมนต์ หอระฆัง หอกลอง ถนนหนทาง และอื่น ๆ ไว้ที่ใด แล้วเขียนแผนผังวัดเป็นหลักและเขียนแบบแปลนสิ่งที่จะสร้างตามโอกาสและสิ่งที่จะสร้างขึ้นนั้นควรให้เป็นทรงไทยอันเป็นเอกลักษณ์ของชาติหรือยึดเอาศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ขนาดใหญ่เล็กตามแหล่งของทุนทรัพย์ เมื่อจะสร้างต้องสร้างเสนาสนะต่าง ๆ ตามที่แผนผังที่กำหนดไว้ และเสนาสนะที่สร้างขึ้นมานั้นต้อง ให้เป็นไปตามแบบแปลน แม้การปฏิสังขรณ์ก็คือ แบบแปลนนี้เป็นหลักปฏิบัติ แต่ส่วนมากแผนผังวัดมักเขียนแล้วแต่คร่าวขออนุญาตสร้างวัด เมื่อเขียนแล้วต้องให้เป็นไปตามเดิม เว้นแต่มีการขยายบริเวณวัดให้กว้างขวางกว่าเดิม

3.2 ได้แก่การดำเนินกิจการทางด้านเอกสาร เช่น การขออนุญาตสร้างวัด ขอยุบเลิกวัด ขอต้งวัด ขอรวมวัด ขอย้ายวัด ขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา ขอยกวัดร้างเป็นวัดมีพระภิกษุจำพรรษาและการยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง ขออนุญาตจัดงานวัดขออนุญาตเรียไร การดำเนินกิจการเหล่านี้ การยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวงปฏิบัติตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ การขออนุญาตจัดงานวัดและการขออนุญาตเรียไร ปฏิบัติตามระเบียบและคำสั่งมหาเถรสมาคมว่าด้วยการนั้น การอื่น ๆ มีการขออนุญาตสร้างวัด เป็นต้น ปฏิบัติตามที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวง บางเรื่องทางราชการเป็นเจ้าการ คณะสงฆ์เป็นส่วนประกอบ บางเรื่องคณะสงฆ์เป็นเจ้าการ ทางราชการเป็นเพียงส่วนประกอบ

3.3 ได้แก่ การดำเนินการในการรักษาทรัพย์สิน ใช้จ่ายทรัพย์สินและการจัดประโยชน์ของวัดโดยตรง คือ การศาสนสมบัติ ซึ่งเป็นงานที่ละเอียดอ่อน ต้องปฏิบัติตามวิธีการที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวง

ทั้งหมดนั้น เป็นเพียงแยกลักษณะงานสาธารณูปการให้มองเห็นส่วนรายละเอียดแห่งการปฏิบัติจักแยกไว้ส่วนหนึ่ง

ผู้จัดการ การสาธารณูปการใน 3 ลักษณะนี้ บางอย่างเป็นกิจการเฉพาะในหน้าที่ของเจ้าอาวาส เพราะเจ้าอาวาสจะต้องปฏิบัติโดยตรงเจ้าอาวาสเป็นผู้จัดการเฉพาะบางสิ่งบางอย่าง เจ้าอาวาสเริ่มแล้ว ผ่านการพิจารณาตามลำดับทั้งฝ่ายคณะสงฆ์และฝ่ายราชอาณาจักรบางอย่างเริ่มต้นจากเจ้าคณะ และหรือเจ้าหน้าที่ทางราชอาณาจักรหรือผู้มีจิตศรัทธามุ่งช่วยการวัด และการคณะสงฆ์ บางอย่างต้องยึดระเบียบแบบแผนทางคณะสงฆ์ พอกำหนดผู้จัดการได้ ดังนี้

1. เจ้าอาวาส
2. เจ้าคณะ
3. เจ้าหน้าที่ทางราชอาณาจักร
4. ผู้เจริญด้วยศรัทธามุ่งช่วยการวัดและการคณะสงฆ์

ทั้งนี้ ย่อมเป็นไปตามระเบียบแบบแผนว่าด้วยการนั้น

การจัดการ การจัดการสาธารณูปการ หมายถึง การลงมือปฏิบัติงานสาธารณูปการตามลักษณะที่แยกกล่าว ย่อมมีวิธีปฏิบัติแตกต่างกัน ตามลักษณะงาน จะขอแยกให้ข้อแนะนำเฉพาะการก่อสร้าง และการบูรณปฏิสังขรณ์ ส่วนอีก 3 อย่าง คือ กิจการอันเกี่ยวกับการวัดกิจการของวัดอื่น ๆ และการศาสนสมบัติของวัด จักแยกกล่าวอีกอย่างหนึ่ง

การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ ได้แก่ การก่อสร้างศาสนวัตถุขึ้นใหม่การซ่อมแซมของเก่าและการปรับปรุงตกแต่งศาสนวัตถุและศาสนสถานที่มีอยู่เดิมหรือที่เพิ่มเติมขึ้นใหม่เพื่อให้เหมาะสมยิ่งขึ้น มีข้อแนะนำ ดังนี้

ระยะเริ่มสร้างวัด ก่อนแต่จะสร้างวัดควรจัดหาสถานที่ตั้งวัดให้ได้ก่อน โดยเจ้าของที่ดินยอมยกให้ เมื่อได้ที่ดินแล้วควรเขียนแผนผังวัดและแบบแปลนสิ่งก่อสร้าง ให้เหมาะสมกับสภาพที่ดินและเหมาะสมแก่ชุมชนผู้จะบำรุงวัด รวบรวมทรัพย์สินและวัสดุอุปกรณ์ที่จะใช้ก่อสร้างให้ได้พอสมควร แล้วจัดทำเอกสารขออนุญาตสร้างวัดตามแบบของทางราชการ เมื่อได้รับอนุญาตให้สร้างวัดและได้สร้างเสนาสนะพอควรแล้ว จึงขอตั้งวัดตามแบบของทางราชการ เมื่อกระทรวงศึกษาธิการประกาศตั้งวัดแล้ว คณะสงฆ์จึงแต่งตั้งเจ้าอาวาส รับโอนที่ดินและรับถ่ายเสนาสนะเป็นของสงฆ์พร้อมบันทึกประวัติวัดไว้เป็นหลักฐาน การจัดการระยะนี้ เป็นภาระคนอื่นดำเนินการมาก่อน เจ้าอาวาสจะได้ปฏิบัติก็ต่อเมื่อได้รับแต่งตั้งแล้ว

ระยะตั้งวัดแล้ว เมื่อตั้งวัดแล้วหรือกรณีที่เจ้าอาวาสรับช่วงตำแหน่งจากรูปอื่น ซึ่งมีวัดมานานก็ตามควรดำเนินการดังนี้ ถ้าเดิมไม่มีแผนผังวัดเลย ควรเร่งเขียนแผนผังวัดและแบบแปลนเสนาสนะใหม่ ถ้ามีอยู่แล้วก็ต้องดำเนินการก่อสร้าง หรือซ่อมแซมหรือปรับปรุงตามแผนผังวัดและแบบแปลนเดิม เว้นแต่มีการขยายที่ตั้งวัดให้กว้างขวางขึ้น ในกรณีเช่นนี้หากต้องการแผนผังวัดใหม่ก็เขียนใหม่ โดยอาศัยแผนผังเดิมเป็นหลัก และควรขออนุญาตจากเจ้าคณะผู้ปกครองและดำเนินการเพื่ออนุมัติจากมหาเถรสมาคมแบบแปลนเสนาสนะนั้นนั้นควรยึดทรงไทยอันเป็นเอกลักษณ์ของชาติเป็นหลัก หรือยึดศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นเป็นสำคัญ การก่อสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์หรือตกแต่งบริเวณวัด เจ้าอาวาสควรรับฟังความคิดเห็นพระภิกษุสามเณรในวัดและทายกทายิกา ผู้บำรุงวัดเป็นหลักประกอบการตัดสินใจ และในการก่อสร้างสิ่งใด ๆ ในวัดควรคำนึงถึงแหล่งมาแห่งทรัพย์สินและความเหมาะสมกับชุมชนเป็นหลัก และควรระมัดระวังอย่าให้มีการแตกแยกความคิดระหว่างบ้านกับวัด เพราะการสาธารณูปการเป็นเหตุ

แผนผัง การกำหนดแผนผังวัดมิใช่เป็นเรื่องยุติตายตัว ย่อมมีข้อขัดแย้งถ่ายทอดไปตามเหตุการณ์ ขอให้คำนึงขนาดของวัดและชุมชนพร้อมกับสภาพที่ดินที่ตั้งวัดและความเหมาะสมเป็นสำคัญ

วัดขนาดเล็ก วัดขนาดเล็กและอยู่ในชุมชนขนาดเล็ก ควรจัดแผนผังขนาดย่อม โดยให้มีถนนหนทางเชื่อมพองาม กับให้มีสนามหญ้าและที่ปลูกต้นไม้ไว้ส่วนหนึ่ง เสนาสนะควรมีเฉพาะที่ขาดไม่ได้ คือ กุฏิ ศาลาการเปรียญและอุโบสถ และควรกั้นบริเวณไว้เป็นเขตฌาปนสถาน พร้อมกับสิ่งก่อสร้างไว้ในแผนผัง คือ เมรุเผาศพ (แบบใหม่) ศาลาบำเพ็ญกุศล ส่วนเสนาสนะอื่น ๆ ถ้าจำเป็นจริงจึงให้มี เพราะถือนโยบายประหยัด

วัดขนาดกลาง วัดขนาดกลางและตั้งอยู่ในชุมชนขนาดกลาง ที่ตั้งวัดกว้างขวาง ควรที่จัดแบ่งออกเป็นเขต คือ เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เขตการศึกษาและเขตสาธารณสงเคราะห์ เป็นเขตด้วยถนนหรือลำคลอง จัดเป็นสนามหญ้าบริเวณปลูกต้นไม้ (สวนป่า) และแดนอภัยทานตามควรแก่ที่ตั้งวัดและชุมชน เสนาสนะควรมีมากกว่าวัดขนาดเล็ก คือ กุฏิเป็นหมู่ ศาลาการเปรียญ อุโบสถ โรงเรียนพระปริยัติธรรม เขตสาธารณสงเคราะห์หรือฌาปนสถาน ควรแยกเป็นส่วนหนึ่งกำหนดสิ่งก่อสร้างให้ชัดเจน เช่น เมรุเผาศพ (แบบใหญ่) ศาลาบำเพ็ญกุศล ที่เก็บศพ และโรงครัว

วัดขนาดใหญ่ วัดขนาดใหญ่และตั้งอยู่ในชุมชนขนาดใหญ่ควรจัดแบ่งเขตให้เหมาะสมกว่าวัดขนาดกลางหรืออาจเพิ่มเขตจัดประโยชน์เข้าอีก เสนาสนะก็อาจมีมากกว่าและประดิษฐ์ตามสมควรแก่ขนาดวัดและชุมชน

ในการเขียนแผนผังวัดนี้ ขออุปถัมภ์อุปการณบางส่วนได้จากกรมการศาสนาเพื่อให้ได้มาตรฐานแบบเดียวกัน เมื่อเขียนเสร็จแล้วเสนอไปตามลำดับถึงกรมการศาสนาให้ความเห็นชอบและเสนอมหาเถรสมาคม เพื่ออนุมัติเป็นหลักต่อไป

การตกแต่งวัด วัดขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่ก็ตาม ควรได้มีการตกแต่งให้น่ารื่นรมย์เหมาะสมกับคำว่า “อาราม” เช่น จัดทำถนนเข้าวัดและภายในวัด จัดทำความสะดวกวัดเป็นประจำทุกสัปดาห์ จัดปลูกไม้ยืนต้นริมถนนหนทาง จัดทำป้ายบอกชื่อวัด ที่ตั้งระยะทางที่ทางแยกเข้าวัดถนนสายหลัก จัดทำป้ายหน้าวัด ทำป้ายประชาสัมพันธ์กิจการภายในวัดหรือเขียนแผนผังวัดลงในกระดานขนาดใหญ่ติดไว้ในที่เปิดเผย ในการจัดทำป้ายชื่อวัดนั้นขอให้บอกชื่อทางราชการและให้ถูกต้องตรงกันทั้งป้ายถนนแยกเข้าและป้ายหน้าวัด

การควบคุมและส่งเสริม การสาธารณูปการ เป็นงานที่ละเอียดอ่อนเป็นตัวหลักของการคณะสงฆ์ แต่ผู้ปฏิบัติโดยตรงคือ เจ้าอาวาสซึ่งเป็นพระสังฆาธิการระดับวัด เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้น ต้องมีความสัมพันธ์กัน 2 ประการ คือ

1. ควบคุมการสาธารณูปการ
2. ส่งเสริมการสาธารณูปการ

การควบคุมนั้น เจ้าคณะจะเพิกเฉยไม่ได้ ถ้าเพิกเฉยเสียเป็นการละเว้นการปฏิบัติต้องสอดคล้องดูแลชี้แจงแนะนำในการสาธารณูปการของเจ้าอาวาส ดังนี้

1. ควบคุมการทำแผนผังวัดให้สอดคล้องกับยุคพัฒนา
2. ควบคุมแบบแปลนเสนาสนะแต่ละวัด ให้อยู่ในหลักประหยัดและพอเหมาะพอควร

แก่สภาพท้องถิ่น และให้ก่อสร้างตามแบบแปลน

3. ควบคุมให้แต่ละวัดที่สร้างถาวรวัตถุให้เป็นทรงไทยหรือให้รักษาศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นสำคัญ

4. ควบคุมการเงินและบัญชีรับ-จ่ายของแต่ละวัดให้เป็นไปตามหลักบัญชี

5. ควบคุมดูแลการเอกสารต่าง ๆ ของเจ้าอาวาสให้เรียบร้อย เช่น รายงานขอรับ

พระราชทานวิสุงคามสีมาให้เป็นไปโดยถูกต้อง

6. ควบคุมการจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปตามกฎกระทรวง

การส่งเสริม เจ้าคณะทุกชั้น ควรส่งเสริมเจ้าอาวาสในการสาธารณูปการ ดังนี้

1. ออกตรวจตราเยี่ยมเยียนเจ้าอาวาสผู้เร่งรัดการพัฒนาวัด

2. แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอาวาส

- 2.1 ในการจัดหาช่างดำเนินการก่อสร้าง

- 2.2 ในการดูแลแบบแปลนอาคารตลอดแผนผังวัด

2.3 ในการจัดหาทุนก่อสร้างด้วยการขอเงินงบประมาณอุดหนุนจากทางราชการ

2.4 ชี้แจงแนะนำการปฏิบัติงานสาธารณูปการเพื่อให้เข้าใจถูกต้อง

2.5 จัดความขัดแย้งระหว่างวัดกับชาวบ้านซึ่งมีการสาธารณูปการเป็นเหตุ

3. แนะนำการจัดงานวัดและการเรียไร ให้เป็นไปตามระเบียบและคำสั่งมหาเถรสมาคม

4. ช่วยยกมาตรฐานวัดที่ได้พัฒนาดีแล้วเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง

5. ช่วยยกย่องเจ้าอาวาสผู้มีผลงานการสาธารณูปการดีหรือแม้นรองเจ้าอาวาส และหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสที่ควรยกย่องด้วย แต่อย่าให้เกินกว่าเจ้าอาวาส

6. แนะนำชี้แจงการจัดประโยชน์ของวัดให้ถูกต้องตามกฎหมายกระทรวง

ประการสุดท้าย งานสาธารณูปการเป็นงานสำคัญ โดยเฉพาะเป็นงานที่ระดับบารมีเจ้าอาวาสและเป็นงานละเอียดอ่อน เป็นงานระดับท้องถิ่นและพระศาสนาส่วนหนึ่ง เป็นงานที่ให้มองเห็นความสำคัญของเจ้าอาวาสได้เร็วกว่างานอื่น ๆ แต่มักเป็นเหตุก่อปัญหา เช่น บางแห่งเกิดความขัดแย้งระหว่างวัดกับชาวบ้านจนถึงลูกกลามใหญ่โตก็เพราะการสาธารณูปการเป็นเหตุ หากเจ้าคณะได้เล็งเห็นความสำคัญเร่งรัดตรวจตราชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่เจ้าอาวาสได้ดีแล้ว การขัดแย้งระหว่างวัดกับบ้านจะน้อยลงตามลำดับ และความสมัคปรองดองสามัคคีระหว่างบ้านกับวัดก็จะมีมากขึ้น เป็นเหตุให้การคณะสงฆ์และการพระศาสนาดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยดีงาม การควบคุมและส่งเสริมการสาธารณูปการ จึงถือเป็นหน้าที่อันสำคัญของเจ้าคณะทุกระดับชั้น

สรุป การสาธารณูปการปัจจุบันนี้เป็นงานที่แสดงถึงบารมีของผู้บริหาร คือ การก่อสร้างบูรณปฏิสังขรณ์ ถ้าสรุปก็จะได้ว่า งานด้านนี้มี 3 ลักษณะ คือ การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ การพัฒนางานด้านเอกสารและการรักษาสนสมบัติจัดได้ว่า เป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสข้อหนึ่งที่บอกว่า บำรุงรักษากิจการของวัด ถือเป็นงานที่แสดงออกถึงความเป็นนักพัฒนา เช่น การวางแผนการก่อสร้าง การแบ่งเขตวัดเป็นสัดส่วน การก่อสร้างที่เหมาะสมและคงไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรมที่เป็นพุทธศาสนา คณะสงฆ์เร่งเห็นถึงความสำคัญอย่างนี้ จึงมอบหมายภารกิจด้านนี้ให้เป็นภารกิจที่เจ้าอาวาสต้องปฏิบัติตามและบริหารให้เกิดความศรัทธาต่อผู้ที่พบเห็น

6. การสาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การดำเนินการเพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์ของหน่วยงานหรือของบุคคลหรือคณะบุคคลเว้นแต่การนั้นอยู่ในขอบข่ายแห่งการศึกษาสงเคราะห์หรือการช่วยเหลือเกื้อกูล อุดหนุนเงินเพื่อการของรัฐบาลหรือของเอกชนที่จะดำเนินการเพื่อสาธารณประโยชน์หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลการอุดหนุนเงินเจือสถานที่ยังเป็นสาธารณสมบัติหรือประชาชนทั่วไป

การสาธารณสงเคราะห์ เป็นกิจการของคณะสงฆ์ ดังที่ได้กำหนดหน้าที่มหาเถรสมาคมข้อหนึ่งว่า “ควบคุมและส่งเสริมการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์” (ม.15 ตริ) และในระเบียบ

การปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางได้กำหนดไว้ว่า “วิธีดำเนินการสาธารณูปการและการสาธารณสงเคราะห์ ให้เป็นไปตามที่กำหนดไว้ในระเบียบมหาเถรสมาคม” การสาธารณสงเคราะห์ แยกโดยลักษณะที่ควรจะเป็นมี 4 คือ

1. การดำเนินการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล
2. การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นซึ่งเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์
3. การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ
4. การช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนทั่วไป ได้แก่

4.1 การที่วัดหรือคณะสงฆ์ดำเนินการเอง ซึ่งกิจการอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่มีวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น กิจการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล กิจการห้องสมุดเพื่อประชาชน การตั้งมูลนิธิเพื่อคนยากจนหรือกิจการอื่น ๆ การนี้มุ่งเอากิจการที่ทำเองหรือการทำโครงการที่กำหนดเองทั้งที่เป็นกิจการประจำหรือกิจการชั่วคราว

4.2 การช่วยเหลือสนับสนุนส่งเสริมกิจการของรัฐหรือของเอกชน หรือผู้ใดผู้หนึ่ง ดำเนินการและการนั้นเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์ เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน การพัฒนาตำบล การจัดหาทุนเพื่อการสงเคราะห์และอื่น ๆ การนี้มุ่งเฉพาะส่งเสริมงานของผู้อื่นมิได้มุ่งถึงกิจการที่ดำเนินการเอง ทั้งที่เป็นกิจการประจำหรือกิจการเฉพาะเรื่องแม้การช่วยป้องกันยาเสพติดให้โทษ เช่น ยาบ้าหรือช่วยป้องกันการติดโรคเอดส์ ก็ควรนับเข้าในข้อนี้

4.3 การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ เช่น การสร้างถนนหนทาง ขุดลอกคูคลอง สร้างฌาปนสถาน (นอากวัด) สร้างการประปา สร้างเครื่องกำเนิดไฟฟ้าและอื่น ๆ ข้อนี้มุ่งเฉพาะการช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณประโยชน์

4.4 การให้การช่วยเหลือประชาชนในกาลที่ควรช่วยเหลือ เช่น กาลประสบอุทกภัย กาลประสบอัคคีภัย กาลประสบวาทภัยหรือคราวหนาวจัด หรือแม้ในยามปกติตามโอกาส เช่น สงเคราะห์คนชรา สงเคราะห์คนพิการและสงเคราะห์โดยประการอื่น การนี้มุ่งเอาเฉพาะการช่วยเหลือบุคคลทั้งเป็นการประจำหรือการเฉพาะ

ผู้จัดการ การสาธารณสงเคราะห์ ในลักษณะ 2,3 และ 4 เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามโอกาสอันควรจะเป็นหรือ บางอย่างอาจยึดในข้อ 1 ซึ่งบางอย่างมีระเบียบปฏิบัติชัดเจนแล้ว สำหรับผู้จัดการสาธารณสงเคราะห์โดยส่วนมากได้แก่วัดหรือเจ้าอาวาส เพราะมีบทบาทญัตติว่าด้วยหน้าที่เจ้าอาวาสข้อหนึ่งว่า “จัดกิจการของวัด” อีกข้อหนึ่ง “เป็นธุระในการศึกษาอบรมแก่บรรพชิตหรือคฤหัสถ์” และอีกข้อหนึ่งว่า “ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล” หน้าที่เหล่านี้ย่อมเข้าได้กับการสาธารณสงเคราะห์อันเป็นการคณะสงฆ์หรือการพระศาสนาหรือที่เกี่ยวข้อง

โดยแท้เจ้าอาวาสจึงต้องมีหน้าที่จัดการสาธารณสงเคราะห์อันเป็นกิจการของวัด ต้องให้การศึกษาอบรมในบางเรื่องซึ่งเกี่ยวกับการสาธารณสงเคราะห์ ต้องให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศลแต่เมื่อว่าโดยหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้น เพื่อการสาธารณสงเคราะห์ ได้แก่ หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ซึ่งมีเจ้าอาวาสวัดที่ตั้งหน่วยเป็นประธานกรรมการ และประธานกรรมการ อ.ป.ต. คือ ผู้จัดการสาธารณสงเคราะห์โดยตำแหน่ง

การจัดการ วิธีจัดการสาธารณสงเคราะห์นั้น เฉพาะหน่วยงานที่ได้จัดตั้ง คือ หน่วยงาน อ.ป.ต. ได้กำหนดวิธีการไว้ชัดในระเบียบมหาเถรสมาคม

อนึ่ง การสาธารณสงเคราะห์ตามลักษณะ ก็ขอให้เจ้าคณะพระสังฆาธิการพิจารณาจัดการสงเคราะห์ตามควรแก่โอกาส เช่น

1. การพัฒนาหมู่บ้าน การพัฒนาตำบล การช่วยจัดหาทุนการศึกษาสงเคราะห์ การป้องกันยาเสพติดให้โทษ เช่น ยาบ้า การช่วยป้องกันโรคเอดส์
2. การช่วยเหลือสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ เช่น การสร้างถนนหนทาง ขุดลอก คูคลอง สร้างฌาปนสถาน สร้างการประปา สร้างเครื่องกำเนิดไฟฟ้า
3. การช่วยเหลือประชาชนในโอกาสที่ควรช่วย เช่น กาลประสบอุทกภัยหรือช่วยคนชราหรือคนพิการ

การควบคุมและส่งเสริม การสาธารณสงเคราะห์ที่เป็นไปเพื่อความเรียบร้อยดีงามและไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยและความสงบสุขของบ้านเมือง จึงถือว่าได้เป็นไปโดยถูกต้องและเป็น การสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ ดังนั้น จึงจำเป็นจะต้องมีการควบคุมมิให้เป็นไปในลักษณะที่เหมาะสม และที่เป็นไปในลักษณะเหมาะสม ควรไม่รับการส่งเสริมสนับสนุนตามสมควร เฉพาะที่มหาเถรสมาคมได้กำหนดหลักการและวิธีการปฏิบัติและควบคุมส่งเสริมไว้ชัดแจ้งก็คือ กิจการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ซึ่งจัดตั้งขึ้นตามระเบียบของมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการจัดตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. 2518 ซึ่งในระเบียบดังกล่าวกำหนด วัตถุประสงค์ไว้ชัดและรวมลงได้ 3 ประการ คือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การศึกษาสงเคราะห์ และการสาธารณสงเคราะห์ โดยระเบียบดังกล่าวกำหนดหน่วยงาน หน่วยงานนั้นให้ตั้ง ณ วัดใดวัดหนึ่ง ตำบลทางราชการอำเภอหรือตำบลละหนึ่งหน่วยโดยให้จัดการเป็นรูปคณะโดยให้เจ้าอาวาสที่ตั้งหน่วย อ.ป.ต. เป็นประธานกรรมการโดยตำแหน่ง เจ้าอาวาสอื่นในเขตตำบลนั้น เป็นรองประธานกรรมการฝ่ายบรรพชิต กำนันในตำบลนั้นเป็นรองประธานกรรมการฝ่ายคฤหัสถ์ผู้ใหญ่บ้านและแพทย์ประจำตำบลเป็นกรรมการโดยตำแหน่งมีผู้ทรงคุณวุฒิ 5-9 คนเป็นกรรมการ สำหรับผู้ควบคุมและส่งเสริมมีคณะกรรมการอำนวยการระดับอำเภอระดับจังหวัด ผู้อำนวยการภาค และคณะกรรมการ อำนวยการอบรมประชาชนกลาง

การควบคุม ก็เพื่อให้การดำเนินการนั้นถูกต้องตามระเบียบ และมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง การส่งเสริมเพื่อให้การปฏิบัติเป็นไปเพื่อสร้างสิ่งที่เป็นคุณประโยชน์นั้นดำเนินไปได้โดยไม่มีอุปสรรค แนวการส่งเสริมพอสรุปกล่าวได้ ดังนี้

1. ชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่
2. ช่วยในการกำหนดแผนงานของแต่ละปี
3. ช่วยในคราวขาดแคลนทรัพยากร
4. ช่วยยกย่องเชิดชูผู้ปฏิบัติหน้าที่
5. ช่วยสนับสนุนด้านการทุนตามที่จะมีโอกาส
6. ช่วยประสานงานคณะกรรมการให้เกิดความสามัคคีและช่วยการอื่นอันเหมาะสม

ข้อสังเกต งานสาธารณสงเคราะห์นั้นเป็นงานของพระสงฆ์เพื่อประชาชน วัดเป็นสถานที่ใกล้ชิดกับประชาชน ต้องเป็นผู้นำประชาชนในท้องถิ่นเพื่อสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นคุณประโยชน์โดยตรง กิจกรรมหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (หน่วย อ.ป.ต.) เป็นหน่วยงานเพื่อประโยชน์ดังกล่าวได้ดียิ่ง แต่ขณะนี้งานหน่วย อ.ป.ต. ขบเขาคอร์ได้เร่งรัดให้คณะกรรมการ อ.ป.ต. ระดมกำลังทุกส่วนเพื่อการนี้

สรุป การสาธารณสงเคราะห์ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สังคมสงเคราะห์ก็ได้เป็นการให้การสงเคราะห์ทั่วไปไม่จำกัด งานด้านนี้พอจะสรุปให้ได้ใจความว่า เป็นงานประจำและงานชั่วคราวที่เจ้าอาวาสจะต้องเป็นผู้ดำเนินการหรือมอบหมายให้ผู้อื่นดำเนินการ เช่น การตั้งหน่วยอบรมประชาชน (อ.ป.ต.) หรือตั้งกองทุนสงเคราะห์ ถ้าสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นจริงก็จะกลายเป็นงานประจำที่เจ้าอาวาสจะต้องเป็นผู้บริหารเองดูแลความเรียบร้อยให้เกิดขึ้น ส่วนงานชั่วคราวเป็นงานที่จะต้องช่วยเหลือเป็นครั้งคราว เช่น เกิดภัยธรรมชาติหรืออุทกภัยในบางคราว สิ่งเหล่านี้เป็นหน้าที่ที่เจ้าอาวาสจะต้องปฏิบัติเพราะเป็นหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบโดยตรง ถ้าจัดการบริหารดีจะเป็นการช่วยพัฒนากิจการด้านอื่น ๆ อีกหลายประการด้วยกัน เช่น การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การศึกษาสงเคราะห์ เป็นต้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ได้มีผู้ให้ทัศนะต่าง ๆ ที่หลากหลายและผู้ทำงานวิจัยซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัยที่ผู้ศึกษากำลังดำเนินการศึกษาค้นคว้า ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ดังต่อไปนี้

ทักษะ: ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

ในการศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้ ได้ทำการศึกษาเฉพาะตัวแปรที่คาดว่า มีความเกี่ยวข้องกับ ประสพการณ์ ประเภทของวัด และระดับการพัฒนา ซึ่งมีรายละเอียดของแต่ละตัวแปร ดังนี้

1. **ประสพการณ์** ประสพการณ์ในการดำรงตำแหน่งของผู้บริหาร ย่อมมีผลต่องานที่ตน บริหาร คนที่มีประสพการณ์สูงมักจะมองปัญหาได้ชัดเจนมากกว่าคนที่มีประสพการณ์น้อย หรือ สามารถแก้ปัญหาได้รวดเร็วกว่าในสถานการณ์ที่เร่งด่วน และยังสามารถมองเห็นปัญหาที่จะเกิดใน อนาคตได้ อภิรมย์ ณ นคร และคณะ (2524, หน้า 2-3) ให้ทัศนะว่า ผู้บริหารที่มีประสพการณ์ใน การบริหารมาหลายปี ย่อมเข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้นได้ดีกว่า อีกทั้งประสพการณ์จะเป็นตัวช่วยชี้ แนวทางในการป้องกันปรับปรุงและแก้ไขการบริหารงานด้วย ผู้บริหารจำเป็นต้องมีความรู้ กว้างขวางในเรื่องทฤษฎีและมีศิลป์ หรือเทคนิคในการทำงาน รู้จักนำความรู้ความสามารถ ประสพการณ์มาประยุกต์ใช้กับสภาพแวดล้อมที่มีอยู่จริง การรู้หลักการบริหาร จะทำให้ช่วยเป็น แนวทางให้นักบริหารทำงาน ได้อย่างมีประสิทธิภาพสอดคล้องกับสมปอง นิลล้วน (2530, หน้า 70-80) ได้ทำการศึกษาลักษณะการปฏิบัติงานการบริหารบุคลากรของผู้บริหาร โรงเรียนประถม ศึกษาศักดิ์สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสงขลา พบว่าผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาที่มี ประสพการณ์ในการดำรงตำแหน่งผู้บริหารโรงเรียนต่ำกว่า 10 ปีกับตั้งแต่ 10 ปี ขึ้นไป มีปัญหาใน การบริหารบุคลากรแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และสงัด จันลา (2531, บท ถัดย่อ) ได้ทำการวิจัย เรื่อง ลักษณะการปฏิบัติงานการบริหารงานของศึกษานิเทศก์อำเภอตามโครง สร้างใหม่สำนักงานการศึกษาอำเภอทั้ง 12 เขตการศึกษาพบว่า ศึกษาอำเภอที่มีประสพการณ์ใน การดำรงตำแหน่งต่างกัน มีปัญหาการบริหารด้านการวางแผนงาน วิชาการและติดตามประเมินผล แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ซึ่งสอดคล้องกับดิน ปรัชญาพฤทธิ (2527, หน้า 52) และสุจิตรา จรจิตร (2531, หน้า 80) ที่ทำการวิจัยเกี่ยวกับหัวหน้าภาควิชา กับผลสัมฤทธิ์ ในงานที่ปรากฏออกมาว่า อาชวราชากรมากหรือการได้รับซีสูงขึ้นก็ยิ่งจะทำให้สามารถหา ประสพการณ์มาช่วยดำเนินงานให้สำเร็จลุล่วงแก่หน่วยงานมากขึ้น

สรุป ประสพการณ์ในการบริหาร หรือการทำงาน ย่อมส่งผลต่องานที่ทำ ทั้งในส่วนงาน ราชการหรือเอกชน แม้กระทั่งในฝ่ายพระสงฆ์ที่ดำรงตำแหน่งในการบริหาร และมีความเห็นว่าจะ เป็นตัวแปรที่ส่งผลให้มีความแตกต่างกันอย่างแน่นอน จึงได้เลือกมาเพื่อเป็นตัวแปรในการวิจัย

2. **ประเภทของวัด** วัดแต่ละประเภทมีความแตกต่างกันซึ่งได้ทำการคัดเลือกประเภท ของวัดมา 2 ประเภท คือ วัดราษฎร์และวัดพระอารามหลวง

วัดราษฎร์ คือ วัดที่ราษฎร์ทั่วไปสร้างขึ้นใหม่หรือปฏิสังขรณ์ โดยถูกต้องตามหลัก กฎหมายจากทางราชการ มีการพัฒนาตามภารกิจทั้ง 6 ด้าน ตั้งอยู่ในชุมชนทั่วไปที่เล็กบ้างใหญ่

บ้างและยังไม่ได้ถูกคัดเลือกเป็นพระอารามหลวง เพราะการพัฒนายังไม่ถึงขั้นที่ครบถ้วน แสดงให้เห็นว่าในการพัฒนากิจการของวัดยังขาดเหลือ ยังไม่สมบูรณ์พร้อมในทุก ๆ ด้าน

วัดพระอารามหลวง คือ วัดที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราชทรงสร้างและปฏิสังขรณ์เป็นการส่วนพระองค์ก็ดี พระราชทานเพื่อเป็นเกียรติยศแก่ผู้ดำรงตำแหน่งที่ดี มีจำนวนหนึ่งที่พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการทรงสร้าง หรือสร้างขึ้นหรือทรงโปรดให้ปฏิสังขรณ์และสร้างขึ้น แล้วน้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมถวายเป็นพระอารามหลวงรวมทั้งวัดที่ประชาชนสร้าง หรือปฏิสังขรณ์ และทรงรับไว้เป็นพระอารามหลวง

สรุป วัดทั้ง 2 ประเภทนี้มีความแตกต่างกันด้านฐานันดรศักดิ์ และที่ตั้ง จึงมีความเห็นว่าการพัฒนาและปัญหาในการพัฒนาจะมีความแตกต่างกันจึงเลือกเพื่อที่จะศึกษา

3. ระดับการพัฒนา การพัฒนาวัดจะเริ่มขึ้นและสำเร็จลุล่วงไปได้ ต้องประกอบด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ ของวัดเพื่อจุดมุ่งหมายของการพัฒนา เช่น การพัฒนาด้านศาสนวัตถุ ศาสนธรรม และด้านศาสนบุคคล การที่จะทำการพัฒนาวัดได้ดังนี้ จะเป็นวัดที่ตั้งอยู่ในชุมชนขนาดใหญ่ และมีความพร้อมในหลายด้านด้วยกัน ฉะนั้นการพัฒนาวัด คือ การปรับปรุงด้านวัตถุการปรับปรุงสภาพโดยทั่วไปของวัดให้มีสภาพร่มรื่น มีความสะอาด เป็นระเบียบเรียบร้อย มีสัญลักษณ์แห่งความเป็นวัดในพระพุทธศาสนา การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่อำนวยความสะดวกต่อประชาชนและพระภิกษุสามเณร ตามแนวแห่งพุทธบัญญัติ เช่น การปกครอง การศาสนกิจ การศึกษา การอนุรักษ์ศิลปะ การส่งเสริมวัฒนธรรมและการสังคมสงเคราะห์ที่สอดคล้องกับนโยบายรัฐบาล และเกณฑ์การคัดเลือกวัดพัฒนาตัวอย่างของคณะสงฆ์ กล่าวโดยสรุป เราอาจแยกการพัฒนาวัดออกเป็น 3 ประการ ดังนี้

1. ศาสนวัตถุ ได้แก่ การจัดการเสนาสนะที่ตั้งและทรัพย์สินของวัด
2. ศาสนธรรม ได้แก่ การส่งเสริมการปฏิบัติและการเผยแพร่พระธรรมวินัย
3. ศาสนบุคคล ได้แก่ การเสริมสร้างให้พระภิกษุสามเณรมีวัดปฏิบัติที่งดงามและปลูกฝังศรัทธาของสาธุชนทั่วไป

สรุป ในการเลือกระดับการพัฒนาระหว่างวัดที่ยังไม่ได้รับการยกขึ้นให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง กับวัดที่ได้รับการยกขึ้นให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง จึงมีความคิดเห็นว่าจะมีความแตกต่างกันในการพัฒนาตามภารกิจทั้ง 6 ด้าน จึงได้เลือกเพื่อเป็นตัวแทนในการวิจัยครั้งนี้

งานวิจัยภายในประเทศ

ชำเลื่อง วุฒิจันทร์ (2526) ได้ศึกษา การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการศาสนา เพื่อความมั่นคงแห่งชาติ พบปัญหาสำคัญ คือ ประชาชนปฏิบัติผิดเพี้ยนไปจากหลักธรรมและข้อปฏิบัติที่บริสุทธิ์ถูกต้องตามหลักธรรมมากขึ้น ทางราชการไม่สามารถทำนุบำรุงและอุปถัมภ์วัดและ

พระสงฆ์ให้สามารถดำเนินการคณะสงฆ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขาดการประชาสัมพันธ์ ทำความเข้าใจระหว่างพระสงฆ์และประชาชนและประการสุดท้าย การแยกการศึกษาของพระสงฆ์กับการศึกษาของเยาวชนและประชาชนออกจากกันอย่างเด็ดขาด ทำให้การศาสนศึกษาขาดเครื่องจูงใจไม่ก้าวหน้า และการศึกษาของเยาวชนและประชาชนบกพร่องในส่วนจริยศึกษา ซึ่งเป็นผลให้สังคมเสื่อมจากศีลธรรม

อุดม จุมพลผล (2530) ได้วิจัยเกี่ยวกับปัญหาการบริหารงาน ด้านการศาสนา ของศึกษาริการอำเภอ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า มีปัญหาอยู่ในระดับมากหนึ่งด้าน คือ การศาสนศึกษา มีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง สามด้านเรียงตามลำดับปัญหาจากมากไปหาน้อย คือ การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัดการเผยแพร่หลักพุทธธรรมแก่เยาวชนและประชาชน และการบูรณะและพัฒนาวัด ไม่ปรากฏว่ามีปัญหาการบริหารงานด้านการศาสนาของศึกษาริการ อำเภอในด้านใดที่อยู่ในระดับน้อย

พระมหารัชช กิ่งโพธิ์ (2539) ได้ทำวิจัยเรื่อง การปกครองคณะสงฆ์ไทยตาม พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 พบว่า การบริหารงานคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติ คณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 เป็นการปกครองแบบ “สังฆสภา” แบ่งอำนาจในการบริหารงานออกไปเป็น 3 ส่วนคือ 1) สังฆสภา ทำหน้าที่เป็นนิติบัญญัติ ออกสังฆาณัติ 2) คณะสังฆมนตรี มีหน้าที่ในการบริหาร 3) คณะวินัยธร มีหน้าที่พิจารณาอิทธิกร์ ซึ่งแต่ละฝ่ายได้แบ่งหน้าที่ในการบริหารงาน และรับผิดชอบโดยตรง

พรเลิศ อ่วมพ่วง และคณะ (2539, หน้า 52-53) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การประเมินเกณฑ์ มาตรฐานในการจัดตั้งวัด พบว่า เหตุผลที่สำคัญคือ การคิดเองว่าสร้างวัดก่อน แล้วจึงขออนุญาตก็ได้ ในด้านการดำเนินการขออนุญาตสร้างวัดนั้นส่วนใหญ่เห็นว่า มีความยุ่งยากในการขออนุญาต ส่วนสาเหตุของความยุ่งยากนั้น มาจากข้อความต่างๆ ในเอกสารคำขอไม่ชัดเจน ยากต่อการเข้าใจ และความล่าช้าของการพิจารณาของหน่วยงานผู้อนุญาตรวมกัน สำหรับการจัดหาที่ดินและเงิน สำหรับการสร้างวัดนั้น ส่วนใหญ่จะจัดหาไว้ให้เพียงพอสำหรับการสร้างจริง ส่วนเหตุผลในการสร้างวัดนั้นที่สำคัญ ได้แก่ ในชุมชนยังไม่มีวัดอยู่ เป็นการทำบุญที่ได้กุศลมากเพื่อให้พระภิกษุที่เคารพได้เผยแผ่พุทธศาสนา ส่วนวัดที่สร้างขึ้นแล้วนั้น ส่วนใหญ่ผู้สร้างจะคอยติดตามดูแล เพื่อมิให้กลายเป็นวัดร้างต่อไป

กรมการศาสนา (2540 ข) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาส ในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน พบว่า กระบวนการบริหารของเจ้าอาวาสทุกรูปมี กระบวนการ “แบบธรรมาธิปไตย” กล่าวคือเป็นการบริหารที่ทุกคนมีส่วนร่วมรับฟังความคิดเห็น

ในลักษณะการปรึกษาหารือ โดยมุ่งที่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง และปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน แบ่งเป็น 2 ปัจจัย คือ

1. ปัจจัยหลัก หรือปัจจัยโดยตรง ประกอบด้วยความสามารถพิเศษ หรือคุณลักษณะเฉพาะพิเศษของเจ้าอาวาส บุคลิกภาพและภาวะผู้นำ เช่น ความมีมนุษยสัมพันธ์ ความซื่อสัตย์ การปฏิบัติในพระธรรมวินัยกระบวนการบริหารและการทำงานอย่างเป็นระบบ อาทิ การจัดองค์การบริหารบุคลากร การติดตามงานการบริหารการเงิน เป็นต้น

2. ปัจจัยเสริม คือ ปัจจัยที่มีส่วนสนับสนุน ได้แก่ สภาพแวดล้อม ท่าเลที่ตั้งบรรยากาศในวัดและการที่วัดมีลักษณะพิเศษเฉพาะ เช่น เป็นโบราณสถานมีโบราณวัตถุทางศิลปวัฒนธรรม และอื่น ๆ

วีระวัฒน์ อุทัยรัตน์ และพฤทธิ์ ศิริบรรณพิทักษ์ (2540) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาการพัฒนารูปแบบองค์การ และการกระจายอำนาจการบริหารงานศาสนาให้เกิดประสิทธิภาพต่อการดำเนินงานของกรมการศาสนา ผลการวิจัย ได้เสนอรูปแบบใหม่ของโครงสร้างองค์กรและการกระจายอำนาจการบริหารงานศาสนา โดยเน้นการกระจายอำนาจไปยังส่วนภูมิภาคและประชาชนมีองค์ประกอบหลัก 5 ส่วน ดังต่อไปนี้

1. กรมการศาสนา เป็นหน่วยงานบริหารระดับสูงประกอบด้วยส่วนนโยบาย หรือส่วนกลยุทธ์ (Strategic Apex) ส่วนเทคนิค (Technostructure) และส่วนสนับสนุน (Supporting Staff) มีฐานะเป็นหน่วยงานราชการส่วนกลาง

2. สำนักงานศาสนาจังหวัด เป็นหน่วยงานบริหารระดับกลาง (Middle Line) มีฐานะเป็นหน่วยงานราชการส่วนภูมิภาค

3. สำนักงานศาสนาอำเภอ เป็นหน่วยปฏิบัติงาน (Operation Core) มีฐานะเป็นหน่วยงานราชการส่วนภูมิภาค

4. ศูนย์ส่งเสริมและทำนุบำรุงศาสนาประจำตำบล เป็นหน่วยงานสนับสนุนและทำนุบำรุงศาสนา มีฐานะเป็นองค์กรเอกชนท้องถิ่น โดยมีคณะกรรมการซึ่งเป็นประชาชนในท้องถิ่นเป็นผู้บริหารจัดการ

5. คณะกรรมการกิจการศาสนาแห่งชาติ คณะกรรมการกิจการศาสนาจังหวัด และคณะกรรมการกิจการศาสนาอำเภอเป็นองค์กรคั่นกลางประกอบด้วยข้าราชการประชาชนแบบรัฐ-ราษฎร์ร่วมพัฒนามีฐานะเป็นที่ปรึกษาผู้ติดตามกำกับและประเมินผลการดำเนินงานของกรมการศาสนา

กรมการศาสนา (2541ก) ได้ทำการวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาพระสังฆาธิการพบว่าความต้องการในการพัฒนาพระสังฆาธิการ ต้องการให้มีการจัดประชุมถวญความรู้อย่างมากที่สุด

รองลงมาคือการตั้งสถาบันพระสังฆาธิการส่วนการจัดทำคู่มือและการสอนทางไกลพระสังฆาธิการ ทั้ง 3 ระดับ เห็นด้วย เป็นลำดับรองลงมา โดยเฉพาะการจัดการสอน หรือการประชุมถวายเป็นความรู้ทางไกล พระสังฆาธิการเห็นด้วยน้อยที่สุด

วิฑูรย์ กสิผล (2541) ได้ทำการวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการพัฒนาสังคมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านส่งเสริมการศึกษา ด้านส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ด้านส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ด้านส่งเสริมการประกอบสัมมาชีพ และด้านส่งเสริมและรักษาสุขภาพอนามัยได้มากยิ่งขึ้น

เจลิยว ราชนูรี (2542) ได้ทำการวิจัยเรื่อง วิวัฒนาการการปกครองคณะสงฆ์ไทย พบว่า รูปแบบการจัดโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์แต่ละสมัยคล้อยตามแบบอย่างการปกครองบ้านเมืองในสมัยนั้น ๆ อย่างแนบแน่น การรับและเลิกใช้รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์แต่ละครั้ง ส่วนใหญ่เป็นผลมาจากความริเริ่ม และความพยายามของอำนาจรัฐ คณะสงฆ์มีสิทธิใช้รูปแบบการปกครองตนเองที่ไม่ขัด หรือแย้งกับระบอบการปกครองของฝ่ายอาณาจักรในยุคนั้น ๆ ทั้งนี้ เพราะมีพุทธพจน์สนับสนุนทำที่ดังกล่าว และพระสงฆ์ต้องเคารพกฎหมายบ้านเมือง รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ที่คล้อยตามรูปแบบการปกครองของฝ่ายบ้านเมืองนี้ ปรากฏทั่วไปในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา

สุภาพร มากแจ้ง และสมปอง มากแจ้ง (2542) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาสภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ พบว่า การศึกษาของคณะสงฆ์ประกอบด้วยหลักการ 4 ประการ ได้แก่ ความคาดหวังของสังคมต่อบทบาทของสถาบันสงฆ์ ความต้องการการศึกษาของคณะสงฆ์ ความสอดคล้องกับนโยบายการศึกษาของชาติ ตามรัฐธรรมนูญและพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ตลอดจนรวมอยู่ในระบบการจัดการศึกษาของชาติไม่แยกส่วนเฉพาะสงฆ์ โดยมีผู้แทนสงฆ์เข้าร่วมอยู่ในคณะกรรมการการศึกษาทุกระดับ

ด้านหลักสูตรการศึกษาของคณะสงฆ์ควรจำแนกหลักสูตรออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานในระบบสำหรับผู้ต้องการขยายโอกาสทางการศึกษา หลักสูตรการศึกษานอกระบบสำหรับผู้ต้องการเป็นศาสนทายาทและหลักสูตรการศึกษาตามอัธยาศัยสำหรับผู้บวชตามประเพณี การสร้างหลักสูตรควรดำเนินการ โดยคณะบุคคลผู้เชี่ยวชาญหลากหลายสาขา ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ โครงสร้างการบริหารการศึกษาของคณะสงฆ์ควรเป็นโครงสร้างเดียวกับรูปแบบการบริหารศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 โดยเปิดโอกาสให้องค์กรท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการบริหารการศึกษาสงฆ์ เพื่อกำหนดคุณลักษณะที่ต้องการและให้การส่งเสริมสนับสนุน การจัดการศึกษา ให้ได้คุณภาพตามมาตรฐาน การประกันคุณภาพ

ทางการศึกษา

ด้านการปฏิรูปการศึกษาของคณะสงฆ์ หน่วยงานผู้ดูแลควรเตรียมการแก้กฎระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการศึกษาตามโครงสร้างการศึกษาของชาติ พัฒนาศึกษาการวิชาชีพ สร้างความมั่นคงและสวัสดิการแก่บุคลากรวิเคราะห์อัตรากำลังและความเชี่ยวชาญเฉพาะตำแหน่งของบุคลากรในสถานศึกษาของคณะสงฆ์

การแก้ปัญหาการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ ควรดำเนินการโดยการจัดอบรมผู้บริหารสถานศึกษาเกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษา การบริหารวิชาการและวิธีการงบประมาณ จัดอบรมผู้สอนเกี่ยวกับเทคนิควิธีสอน กระบวนการจัดการเรียนการสอน วิธีการวัดและประเมินผล

ธีรวุฒิ ทองโอษฐ์ (2544) ได้ทำการวิจัยเรื่องการศึกษาการปฏิบัติศาสนกิจของเจ้าอาวาสในจังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า ด้านที่มีปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติงานอยู่ในระดับปานกลาง ได้แก่ ด้านการปกครอง การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ส่วนด้านการศาสนศึกษา มีปัญหาอุปสรรคอยู่ในระดับมาก

พระมหาเรณูศักดิ์ พิมพ์สกุล (2545) ได้ทำการวิจัยเรื่อง รูปแบบการบริหารวัดในทศวรรษหน้า พบว่า ภารกิจ 6 ด้าน คือ การปกครองสงฆ์ด้วยหลักธรรมวินัย การบริหารแบบมีส่วนร่วมและทำงานเป็นทีม มีคณะกรรมการพิจารณาพระสงฆ์ที่ทำความผิดวินัย มีการปรับเปลี่ยนตำแหน่งเพื่อความเหมาะสม ปรับปรุงหลักสูตรและกระจายการศึกษา รวมทั้งจัดการศึกษาโดยภิกษุสามเณรต้องศึกษาทุกรูป จัดการศึกษาสงเคราะห์แก่เยาวชนและชุมชน มีการปรับปรุงหลักสูตรพัฒนาภิกษุที่ทำหน้าที่ครูสอน โดยรัฐจัดงบประมาณอุดหนุน พระสงฆ์ควรเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศ ควรมีองค์กรการเผยแผ่ พร้อมทั้งภิกษุโดยรัฐให้การสนับสนุนการก่อสร้างอาคารต่าง ๆ ควรมีอนุรักษ์ศิลปะแบบไทย เป็นสัดส่วนมีแบบแปลน โดยมีคณะกรรมการสงฆ์คอยดูแลส่งเสริมการสาธารณสงเคราะห์ในรูปแบบต่าง ๆ และการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ

งานวิจัยต่างประเทศ

อินเกอร์โซลล์ (Ingersoll, 1963, pp. 344-350) ทำการวิจัยเรื่อง พระสงฆ์กับมรดก : การวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ในหมู่บ้านภาคกลางในประเทศไทย พบว่า การเปลี่ยนแปลงบทบาทของพระสงฆ์ในชนบท เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพความเป็นอยู่เนื่องมาจากอิทธิพลทั้งภายในและภายนอกชนบท การคมนาคมที่เจริญขึ้นทำให้พระสงฆ์และชาวบ้านมีความคิดที่กว้างขึ้นและติดต่อกับบุคคลภายนอกได้มากขึ้น การเปลี่ยนแปลงบทบาทของพระสงฆ์มีส่วนเกี่ยวข้องกับค่านิยมใหม่ๆ เข้ามาแทน ชาวบ้านเริ่มที่จะละทิ้งหน้าที่ที่เคยปฏิบัติกันมาและเริ่มรับความคิดใหม่ๆ เข้ามาแทน ดังนั้นพระสงฆ์จึงจำเป็นต้องปรับตัวเอง ให้สนองกับความคิดความเชื่อใหม่ของพระสงฆ์เองและของชาวบ้าน

เคลานส์เนอร์ (klansner, 1974, p. 138) ได้ทำวิจัยเรื่อง พุทธศาสนาในอีสาน ผลการวิจัยพบว่า มีลักษณะกลมกลืนกับความจริงทางสังคม เศรษฐกิจ พุทธปรัชญา และจิตวิทยา และพบว่าลักษณะนี้อยู่ในความสัมพันธ์ของพระพุทธรูป ศาสนาพราหมณ์ และลัทธิผีสางเทวดา (Animism) แม้ศาสนาดังกล่าวจะมีความแตกต่างกันในแง่ของความคิด ความเชื่อ แต่ในด้านการปฏิบัติไม่ได้ขัดแย้งกัน ตรงกันข้ามต่างก็ช่วยกันเสริมเพิ่มพลังแก่กันและกันยิ่งขึ้นเราจะพบลักษณะเช่นนี้ในพิธีต่าง ๆ คือ พิธีขอฝน การรักษาความเจ็บป่วย การแต่งงาน ฯลฯ พิธีกรรมดังกล่าวนี้ประกอบด้วยพิธีกรรมทางพุทธศาสนา และพราหมณ์ร่วมกัน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางสังคมทุกอย่างและมีพระสงฆ์เป็นผู้กระทำหรือประสานงาน

เคอร์ส (Kirsch, 1976, p. 432) ได้ทำการวิจัยเรื่องพุทธศาสนาของชาวผู้ไทยที่บ้านหนองสูง จังหวัดสกลนคร พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ผสมระหว่างศาสนาพราหมณ์ (Brahmanism) และความเชื่อเกี่ยวกับผีสางเทวดา และพุทธศาสนาเป็นศูนย์รวมใจของชาวไทย พระธรรมคำสอนของพุทธศาสนาทำให้การปฏิบัติเป็นไปในแนวเดียวกัน ในฐานะที่ศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของสังคม เมื่อสังคมเปลี่ยนไปก็จะมีผลทำให้พุทธศาสนาผกผันตามไปด้วย

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พอสรุปได้ว่า การบริหารกิจการของคณะสงฆ์ ย่อมมีอุปสรรค เพื่อให้พระสงฆ์ในระดับผู้บังคับบัญชาหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้พิจารณาทบทวนหาสาเหตุ หรือสภาพปัญหาที่แท้จริงเพื่อจะพัฒนาภารกิจ ทั้ง 6 ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพ จึงจะเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวพุทธศาสนิกชนที่แท้จริง และให้เท่าทันกับยุคสมัยที่กำลังเปลี่ยนแปลง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษาวิจัยค้นคว้าสภาพและปัญหาการบริหารวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13 ต่อไป